

оточенні, виховання культури поведінки, правдивості, справедливості, гідності, честі, людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабих і людей похилого віку; залучення дітей до чарівного світу знань, вивчення народних казок, пісень, прислів'їв, приказок, дум, лічилок тощо, виховання поваги до школи та вчителя, прагнення до освіти й творчого самовдосконалення; включення дитини до спільної з дорослими діяльності, розвиток творчої працьовитої особистості, спрямування її зусиль на турботу про навколишнє середовище; виховання дітей цивілізованими господарями та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин; формування естетичних смаків і почуттів, уміння розрізняти красиве і потворне в мистецтві та житті, поважати прекрасне у вчинках людей; забезпечення умов для творчої практичної діяльності; забезпечення духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу; прилучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості й самосвідомості; наполегливо оволодівати знаннями з педагогіки, формами та методами національного виховання дітей у сім'ї; через фольклор, українську пісню, українську музику створювати атмосферу національного духу в сім'ї, пам'ятаючи, що народна пісня і мова – це духовне обличчя нації; формувати зацікавленість дітей та інших членів своєї родини у відродженні національної культури українського народу та прагнення вкласти свої сили у створення незалежної і багатой Української держави. Якісно нову демократичну державу можуть створити лише свідомі громадяни, які люблять Україну, свій народ, націю і готові самовіддано служити їх інтересам.

Формування особистості національно свідомого громадянина України – процес довготривалий та важкий, особливо, коли він ускладнюється реаліями сьогодення. Головною його складовою є формування любові до рідної країни, що здійснюється насамперед сім'єю,

безпосереднім соціальним оточенням через передання певних культурних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань. А тому слід забезпечувати цілісність виховання, де основними джерелами патріотизму є: життя сім'ї, спадкоємність поколінь, духовне життя людини, православні корені українського народу, морально-етичний зміст людських вчинків, толерантне ставлення до інших народів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дрогозов В. Сучасні концепції патріотизму як змістова основа патріотичного виховання студентської молоді / В. Дорогозов // Духовність особистості : методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2006. – Випуск (6) 19 – С. 56-61.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. Наук України; [гол. ред. Г.Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Коробченко А. А. Виховання духовності молоді засобами козацької педагогіки / А. А. Коробченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conference.mdpu.org.ua>
4. Миколюк О. Патріотизм український – ритуал радянський / Оксана Миколюк. // День. – 22 листопада 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/223262>
5. Основи національного виховання. Концептуальні положення / За ред. В. Кузя, Ю. Руденка, З. Сергійчук. – К., 1993.
6. Ровесники незалежної України: думки, інтереси, громадські позиції // Фонд демократичної ініціативи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/archive/press_releases_archive/sffgrgtfhkljmgbbggg.htm
7. Ушинский К.Д. Избранные произведения / К.Д. Ушинский – М.: Просвещение, 1968. – С. 272-281.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Щербань Микола Петрович – к. пед. н., доцент кафедри філософії і економіки освіти ПОІППО.

Коло наукових інтересів: формування громадянської позиції, правової культури, національного та патріотичного виховання особистості.

УДК 373.5:613.955

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧА ПЕДАГОГІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Оксана ЯЗЛОВЕЦЬКА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Проблема зміцнення здоров'я дітей і молоді гостро постає сьогодні, оскільки складні соціально-економічні умови, екологічні, духовно-культурні проблеми спричинили значне зниження рівня здоров'я підростаючого покоління.

Одночасно з їх негативним впливом на молоде покоління негативно впливає багато факторів ризику, які мають місце в навчальних закладах і отримали назву «шкільні» фактори ризику.

Медико-психолого-педагогічні дослідження дозволяють виявити ті «шкільні» фактори ризику, які негативно впливають на здоров'я дітей, зокрема [1, 2]:

- стресова педагогічна тактика;
- інтенсифікація навчального процесу;
- невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів;
- передчасний початок дошкільного систематичного навчання;
- невиконання елементарних фізіологічних та гігієнічних вимог до організації навчального процесу;
- функціональна неграмотність педагога у питаннях охорони та зміцнення здоров'я;
- масова безграмотність батьків у питаннях збереження здоров'я;
- часткове руйнування служб шкільного лікарського контролю;
- відсутність системи роботи з формування цінності здоров'я і здорового способу життя.

Зазначене вище зумовлює важливу проблему в сфері освіти, як необхідність забезпечення здоров'язберігаючого характеру педагогічного процесу. Тому йтиметься не тільки про педагогіку як мистецтво виховання, а про здоров'язберігаючу педагогіку, як науку про виховання здоров'я, формування здорового способу життя підростаючого покоління. Необхідно виробити у кожного учня програму життєдіяльності, що охоплює: здатність бути відповідальним за своє здоров'я, мотивацію на здоровий спосіб життя (ЗСЖ), володіння методами самодіагностики, самооцінювання, самоконтролю та самокорекції психосоматичного стану.

Педагогіка здоров'я – це галузь науки яка вивчає стан і розвиток теорії і практики навчання про здоров'я та виховання у здоров'ї на різних етапах людського життя. Метою педагогіки здоров'я є навчання особистості необхідної поведінки, дій, технік, які сприяють збереженню й зміцненню здоров'я, а також виявлення мотиваційних установок для формування й розвитку здоров'язберігаючої поведінки людини [2, 3].

Здоров'язберігаючий супровід навчально-виховного процесу в освітніх закладах має передбачати реалізацію таких завдань: 1) організацію особистісно орієнтованого навчання з урахуванням індивідуальних можливостей дитини; 2) діагностику індивідуального здоров'я з урахуванням анатомо-фізіологічних та психологічних особливостей учня; 3) реалізацію системи рекреаційних, корекційних і реабілітаційних заходів зі збереження здоров'я; 4) вибір оптимальних навчальних програм, що

враховують вік, стать, соціальне та екологічне середовище; 5) формування індивідуальних потреб особистості та профорієнтації на основі знань про власні можливості й особливості фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я; 6) оптимізацію соціально-гігієнічних умов життєдіяльності дітей, вихователів і педагогів [5, с. 383].

Аналіз актуальних досліджень.

Розв'язання цієї проблеми започатковано в працях М. Амосова, Г. Апанасенка, І. Аршавського, В. Волкова, М. Саричева та ін.. Не можна залишити поза увагою доробок науковців, педагогів-практиків, які розглядають проблему використання українських виховних традицій у системі сучасного виховання і розвитку, соціалізації особистості, а саме: О. Вишневіського, В. Кузя, С. Литвин-Кіндратюк, В. Омеляненка, П. Щербаня.

Ми повністю поділяємо думки як багатьох педагогів-класиків (В. Бехтерева, П. Каптерева, Я. Коменського, П. Лесгафта, Г. Песталоцці, М. Пирогова, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, та ін.), так і сучасних науковців (Є. Вайнера, Г. Зайцева, Е. Казіна, Ю. Науменка, О. Савченко, Г. Серікова та ін.) стосовно того, що розв'язання проблеми забезпечення збереження й формування здоров'я дитини лежить у площині побудови навчально-виховного процесу відповідно до цілей і принципів гуманістичної освіти.

Метою нашої статті є вивчення сучасних тенденцій розвитку здоров'язберігаючої педагогіки для валеологізації педагогічного процесу, аналіз підходів до розуміння терміну «здоров'язберігаюча технологія», висвітлення заходів щодо формування здорового способу життя підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. Складність і багатогранність теорії здоров'язберігаючої педагогіки активізує процес широкого використання в навчально-виховному процесі здоров'язберігаючих технологій, динаміка продукування яких постійно зростає.

Необхідно зазначити, що технологія – це сукупність прийомів, які використовуються у будь-якій справі. В науково-педагогічній літературі є нині понад триста визначень поняття „технологія навчання” і „педагогічна технологія”. Вони формуються залежно від того, як автори уявляють структуру і складові навчального процесу. Ці поняття характеризуються як системний метод (С. Гончаренко, І. Прокопенко, В. Євдокимов), педагогічна (дидактична) система (О. Савченко), діяльність (Н. Абашкіна, Е. Бережна, В. Дорошенко), спосіб організації навчального процесу (І. Лернер, М. Кларін), конструювання і

моделювання навчального процесу (І. Богданова, В. Воронов, О. Гохберг). Усі ці визначення, вказує М.В. Кларін, поєднують спільне спрямування на підвищення ефективності навчального процесу, що гарантує досягнення запланованих результатів навчання. Він пише, що „педагогічна технологія – це дослідження з метою виявити принципи і розробити прийомні оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів, які підвищують освітню ефективність, шляхом конструювання і застосування прийомів і матеріалів, а також завдяки оцінці методів, які застосовуються” [4, с. 10]. Всі автори єдині у визначенні мети педагогічної технології – це підвищення ефективності навчально-виховного процесу і гарантування досягнення учнями запланованих результатів.

Науково вивірене розгортання процесів розробки й упровадження технологій, спрямованих на збереження здоров'я учнів, вимагає теоретичного обґрунтування сутності поняття *здоров'язбереження* людини.

Як свідчить аналіз психологічно-педагогічних джерел [1, 2, 5] цінність здоров'я особистості визнається на всіх рівнях вітчизняної системи освіти. Здоров'я – це складна й одночасно динамічна категорія, що включає такі складові, як духовне, психічне, фізичне та соціальне здоров'я. Ці складові, взаємодіючи, взаємовпливаючи один на одне, інтегруючись, створюють здоров'я людини як цілісність і як цінність.

Слід відмітити, що термін «здоров'язбереження», а також синонімічні категорії «збереження здоров'я», «охорона здоров'я», «зміцнення здоров'я» достатньо часто використовуються в наукових працях. Разом з тим термін «здоров'язбереження» на сьогодні не має однозначного визначення. Це зумовлено, принаймні, двома основними причинами. По-перше, донедавна поняття здоров'язбереження було певним чином монополізовано медичною галуззю. По-друге, здоров'язбереження особистості як пріоритетне педагогічне завдання, як безпосередній результат освітньої діяльності обговорюються в педагогіці досить побіжно.

Узагальнення поглядів дослідників на сутність здоров'язбереження дозволяють визначити *здоров'язбереження в педагогічному аспекті* як процес навчання й виховання, що не наносить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів, створює безпечні й комфортні умови перебування дітей у школі, забезпечує індивідуальну освітню траєкторію дитини, запобігання стресів, перевантаження, втому вихованців і тим самим сприяє збереженню й зміцненню здоров'я школярів. Забезпечення здоров'язбереження учнів у процесі навчання й виховання вимагає розв'язання комплексу

завдань, що торкаються як матеріального, кадрового забезпечення, так і організаційно-змістового наповнення й стосуються змін змісту освіти та форм і методів її здійснення.

Багатогранність і складність теорії здоров'язберігаючої педагогіки активізує процес широкого використання в навчально-виховному процесі здоров'язберігаючих технологій.

Під здоров'язберігаючими технологіями сьогодні слід розуміти:

- сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання);

- оптимальну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм);

- повноцінний та раціонально організований руховий режим.

Слід зазначити, що впровадження здоров'язберігаючих освітніх технологій пов'язано з використанням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптованих, екологічних технологій та технологій забезпечення безпеки життєдіяльності.

Сутність здоров'язберігаючих та здоров'яформуючих технологій постає в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють зберігати наявний стан учнів, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корективні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності та її мінімальної фізіологічної «вартості», поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища [2].

Аналіз існуючих здоров'язберігаючих технологій дає можливість виокремити такі типи:

- 1. Медико-гігієнічні технології**, що спрямовані на дотримання оптимальних гігієнічних умов навчання і виховання школярів. До цих технологій варто віднести: функціонування у школах медичного кабінету; контроль і допомогу в забезпеченні належних гігієнічних умов, надання консультативної і невідкладної допомоги учасникам освітнього процесу; проведення заходів щодо санітарно-гігієнічної освіти і педагогічного колективу; спостереження за динамікою здоров'я учнів, організацію профілактичних заходів; створення ароматерапевтичного, фізіотерапевтичного та інших кабінетів, де надається щоденна допомога школярам і педагогам, проведення занять ЛФК.

2. Екологічні здоров'язберігаючі технології. Вони спрямовані на формування у школярів навичок бережливого ставлення до природи, встановлення гармонійних взаємин з навколишнім природним середовищем., що сприяє зміцненню їхнього духовно-етичного здоров'я. У школі ці технології реалізуються шляхом облаштування пришкольньої території, розведення зелених рослин у класах, шляхом загартування, тренування сили, витривалості, швидкості, гнучкості й інших фізичних якостей. Ці технології передбачають систему дій учителя, певних засобів навчання і виховання, а також способів їх використання, що спрямовані на фізичний розвиток учнів, і реалізуються під час уроків фізкультури та в роботі спортивних секцій.

3. Соціально-адаптивні та особистісно-розвивальні технології. Вони спрямовані на формування та зміцнення здоров'я учнів, підвищення ресурсів психологічної адаптації особистості. Вони передбачають проведення різноманітних соціально-психологічних тренінгів, реалізацію програм соціальної і сімейної педагогіки, до участі в яких залучаються не тільки школярі, але і їхні батьки та педагоги.

4. Технології забезпечення безпеки життєдіяльності. Вони спрямовані на впровадження в навчально-виховний процес рекомендацій фахівців з охорони праці, будівельників, представників інженерно-технічних служб, цивільної оборони, пожежної інспекції тощо. Поінформованість школярів з цих питань забезпечується завдяки вивченню курсів «Основи здоров'я» і «ОБЖ». За створення безпечних умов перебування у школі відповідає її директор.

7. Здоров'язберігаючі педагогічні технології, до яких варто віднести:

- *організаційно-педагогічні технології*, які визначають структуру навчального процесу, що сприяє запобіганню перевтоми, гіподинамії та іншим дезадаптаційним станам;

- *психолого-педагогічні технології*, пов'язані з безпосередньою роботою вчителів на уроці, та психолого-педагогічний супровід усіх елементів освітнього процесу;

- *навчально-виховні технології*, які охоплюють програми формування культури здоров'я учнів, мотивації їх до ведення здорового способу життя, попередження шкідливих звичок. Вони передбачають проведення організаційно-виховної роботи зі школярами в позаурочний час та санітарно-освітньої роботи з їхніми батьками. Результативність цих технологій залежатиме від ступеня усвідомлення всіма педагогами освітнього закладу своєї відповідальності за

збереження здоров'я учнів і одержання ними необхідної професійної підготовки для діяльності в цьому напрямі [6].

Слід підкреслити, що в умовах здійснення здоров'язберігаючих технологій особливі вимоги висуваються до професійно-педагогічної діяльності вчителя. Педагог має планувати свою діяльність з урахуванням пріоритетів збереження й зміцнення здоров'я кожного з учасників педагогічного процесу. Окрім знання свого предмета, вчитель повинен мати специфічні психолого-педагогічні знання, володіти вміння та навичками, що дозволяють йому гнучко, з урахуванням реальних індивідуальних особливостей учнів обирати методичні прийоми, засоби; оцінювати ефективність педагогічної діяльності. Педагог має також бути здібним до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, постійного доброзичливого спілкування з різними учнями, поважного ставлення до кожного, незалежно від навчальних досягнень школярів, до підтримки й заохочування індивідуальних зрушень у розвитку дитини.

Потреба в створенні здорового освітнього середовища зумовила появу навчальних закладів нового покоління – Шкіл сприяння здоров'ю, які визначили пріоритетним напрямом своєї діяльності збереження і зміцнення здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу.

Україна бере активну участь у європейському русі, розвиваючи з 2003 р. Національну мережу Шкіл сприяння здоров'ю. Діяльність таких шкіл спрямована на досягнення високого рівня освіти та водночас збереження здоров'я учнів.

Відповідно до вимог Всесвітньої організації охорони здоров'я, в різних країнах світу проводяться конкурси, огляди, презентації Шкіл сприяння здоров'ю за різними формами. В Україні протягом 2003-2012 років чотири рази було проведено Всеукраїнський конкурс-захист сучасної моделі навчального закладу «Школа сприяння здоров'ю». Це дало поштовх для оновлення змісту навчально-виховного процесу багатьох шкіл, впровадження нових підходів, форм, методів роботи.

Висновки. Поняття „здоров'язберігаючі технології” об'єднує в собі всі напрями діяльності загальноосвітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів. Мета всіх здоров'язберігаючих технологій – сформувати в учнів необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання у повсякденному житті. У педагогічному аспекті здоров'язбереження особистості – це процес навчання й виховання, що не наносить прямої або опосередкованої шкоди здоров'ю учнів,

створює безпечні й комфортні умови перебування дітей у школі, забезпечує індивідуальну траєкторію навчання й виховання дитини, запобігання стресів, перевантаження, втоми вихованців і тим самим сприяє збереженню й зміцненню здоров'я школярів.

Здоров'язберігаючі освітні технології є сукупністю засобів, методів, форм, прийомів організації, проведення, управління навчально-виховного процесу, спрямованих на забезпечення ефективності здоров'язбереження учнів.

Найважливішими складниками здоров'язберігаючих освітніх технологій є технології, спрямовані на врахування коливань працездатності людини протягом навчальних циклів (уроку, дня, тижня, року), залучення рухової активності, оздоровчого впливу мистецтва й праці, на забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя з учнями.

Здоров'язберігаючі технології в освітніх закладах реалізуються через такі напрями освітньо-виховної діяльності:

- створення умов для зміцнення здоров'я школярів та їхнього гармонійного розвитку;
- організацію навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм учня;
- розробку і реалізацію навчальних програм з формування культури здоров'я і профілактики шкідливих звичок;
- корекцію порушень здоров'я з використанням комплексу оздоровчих і медичних заходів;
- медико-психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного і психічного розвитку школярів;
- функціонування служби психологічної допомоги вчителям і учням щодо подолання стресів, тривожності; гуманного підходу до кожного учня, формування доброзичливих і справедливих відносин у колективі;
- контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу, нормування навчального

навантаження і профілактики стомлюваності учнів;

- організацію збалансованого харчування учнів у школі;

Перспективами подальшого дослідження може бути обґрунтування конкретних педагогічних технологій, спрямованих на реалізацію завдань здоров'язбереження учнів у процесі навчання й виховання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безруких М.М. Здоровьесберегающая школа/ М.М. Безруких. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 240 с.
2. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим/ Т. Бойченко // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – №. – С.1-4.
3. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С. 1-6.
4. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта/ М.В. Кларин // Новое в жизни, науке, технике. Педагогика и психология. – 1989. – №6. – 80 с.
5. Лук'янова О.М. Медико-соціальні аспекти збереження здоров'я дітей, забезпечення їхнього гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку/ О.М. Лук'янова// Журнал АМН України. – 2001. – Т.7. - №3. С.408-417.
6. Лупаренко О.М. Сутність, види та особливості здоров'язберігаючих технологій у дітей в умовах сучасного навколишнього середовища / С.С. Лупаренко, О.І. Попов, П.І. Потейко, Л.А. Суханова // Гігієна населених місць – 2010. – 355. – С. 382-386.
7. Савченко О.Я. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції / О.Я. Савченко// Шлях освіти. – 2002. – №1. – С.2-6.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Язловецька Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблеми виховання і соціалізації особистості в освітньому процесі, валеологічне виховання школярів.